

MÉG MINDIG A MÁR, DE MÁR A MÉG IS

WACHA BALÁZS

Ismert témát szeretnék egy kicsit megtoldani.

Előbb röviden felidézem a *már* és a *még* szavakkal kapcsolatos általános tudnivalókat, majd – erre és főképpen FABRICZ KÁROLY gondolataira építve – az aspektus kérdéskörében teszek néhány megjegyzést.

1. A *már* és a *még* régi szavaink.

A *már* bizonytalan eredetű. „Talán magyar fejlemény – s a *ma*, *majd*, *más*, *most* közös tövéből alakult. A szóvégi *-r* elem mibenléte és szerepe azonban tisztázatlan” – írja S. HÁMORI ANTÓNIA (TESz. 2: 841).

A *még* PAPP LÁSZLÓ szerint szóhasadás eredménye: a *meg* határozó- és kötőszónak „magánhangzó-nyúlással létrejött, sajátos módosítószói szerepekben elkülönült változata” (TESz. 2: 874).

Néhány korai példa: MünchK. 120 <1416u./1466>: „mōdanac eġmaġnac mert *mar* mit tēnnen^c i^rol” (TESz.2: 841). A kódexek korában gyakoribbak az *immár* alakváltozatai: VitK. 95: „Az vačoranakis ideye vala *imar*” (vö. Farkas, 1956, 564)„, Jakab László és Kiss Antal adattára, ill. P. Balázs János kódex-kiadása (1981) alapján a JókK.-ből könnyű további adatokat idézni:

JókK. 62: „*Immar* ma tudyad byronual frater lleo”: nunc autem scias pro certo feater leo; 127: „Monda frater fferencz-nek ./ honnat *ymar* teneked”: dixit sancto Francisco: „Unde tibi? Unde tibi? Unde tibi?”. 98: „Azert *ymar* myolta kellett vrnak hogy teged latnalac akarom tenny valamy neked kellendic”: *nunc* ergo, postquam placuit domino, ut te viderem, volo facere, quid tibi placuerit; 154: „mýkeppen *ymar* kyben ſe<m>my bizadalm nýnczen”; 9: „Mýkeppen zent ferenc *ymmaran* yelenſeges vala benne tebzer”: sicut beatus Franciscus multoties *iam* expertus fuerat; 17: es *ymmaran* tewteuala az zerzeſt: et constitutionem facerat; 51: hogý *ymaran* hytett es zerelmett zent fferenczben el vezetteuala: quod *yam* fidem et amorem in sancto Francisco perdiderat; 147: „ky *ymmaran* ſok embereket megmart”: qui *yam* multos <BpK.: multos homines> devoravit; 58: „ky *ymmaran* kezdetuala p<re>dicalny”: qui *yam* inceperat praedicare.

A *még* jelentésfejlődésére nem térek ki; l. fenn, vö. SIMONYI: Köt. 94–97; időhatározóként való használata a kódexek korában nem feltétlenül azonos a XX. századbeli nyelvszokással. A mai használatnak is megfelelő korai adatok: HeltVigK. F3: „nem *ſot el még* az én orám”; Telegdi: Felelet: „leſen *meg* oly ido, hogý...” l. Farkas, 1956, 565.

Nemegyszer foglalkoztak a *már* és a *még* szórendi helyével. FARKAS (i.m. 561–5) a korábbi véleményeket megvizsgálva arra a határozott álláspontra jut, hogy a *már* és a *még* a köznyelvi normák megsértése nélkül használható az igét megelőző és az igét követő helyzetben is. Számbaveszi a hátravetés motívumait. NAGY J. BÉLÁVAL (MNY. 53, 487) egyetértve elveti azt a nyelvhelyességi irodalomban korábban gyakori véleményt, amely szerint a *már*nak és a *még*nek mindig az előtt a mondatrész előtt kell állnia, amelyre vonatkozik (vö. pl. MOLNÁR, MNY. 5, 307, DENGL, 1937, 219; BENCÉDY, 1954, II, 158).

FÁBRICZ KÁROLY (1985/86, 107–13) a *már* és a *még* keletkezésével, használatával kapcsolatban MARTINKÓ (1956), FARKAS (1956), NYIRKOS (1962), és VELCSOVNÉ (1982) munkáira hívja fel a figyelmet. A jeltípusok és a jelentésfajták minősítésében H. REICHENBACH (1968, 60. sz.) és KÁROLY SÁNDOR (1970, 71) meghatározásaira épít. A tér és az idő jelentéssíkjának viszonyát illetőleg PETE (1984) munkájához kapcsolódik.

2. Maga FÁBRICZ KÁROLY mindenképp a két szó jelentésének, a mondatjelentésre való hatásuknak adja világos jellemzését. Idézem:

„Míg a határozószók nagy többségének denotatív jelentése az akcidencia jelentés keretébe helyezhető, a *már* és a *még* sajátos mikrorendszert alkot, melyen belül a közlendő »belső« időhatározóiként működnek. A *már* a dolgok korábbi állásáról egy másik szituációra való áttérést jelöli, a *még* pedig a dolgok állásának (eredeti állapotukban, közgükben stb. való) fennmaradására utal, vö.:

(1) *Kati olvas.*

(a) *Kati már olvas.* – „Kati korábban nem olvasott”.

(i) *Kati még olvas.* – „Kati korábban (is) olvasott.”

A példák világosan szemléltetik Fábriacz gondolatát. – Megfogalmazásában a *már* jelöl, a *még* utal. Az adott összefüggésben mindkét szót és mondatot illetőleg találóbb utalásról beszélni. A dolgok korábbi állásáról a másik szituációra való áttérést a *már*-t tartalmazó mondatok le nem írják: csupán kiváltják bennünk – hallgatókban, befogadóknak – ennek az áttérésnek a feltevését. (Vö. KIEFER, 1983, 20). Mindenesetre, a *Kati már olvas* mondatot hallván valóban tudomást szerzünk arról is, hogy *Kati korábban nem olvasott*, s tudomást szerzünk, tegyük hozzá, arról is, hogy *Kati (aztán) elkezdett olvasni*.

A *Kati már olvas* és a *Kati még olvas* mondatok aspektusértéküket tekintve folyamatosak. Hasonlóképpen folyamatos aspektusúak az alábbi példákban kiemelt mondategységek:

Észrevette, hogy Kati már olvas.

Észrevette, hogy Kati még olvas.

Kati ekkor már olvasott.

Kati ekkor már javában olvasott.

Kati még mindig olvasott.

Kati ekkor még mindig olvasott

Éjjélkor Kati még mindig olvasott.

Béla bácsi is tudomásul vette, hogy Kati még mindig olvas.

Fábricz idézett cikkében meggyőző példákkal támasztja alá, hogy a *már* és a *még* esetenként a mondat különböző összetevőire hat közvetlenül – így vonatkozhat az állítmánybeli igére, az alanyra, az állítmány határozójára vagy tárgyára, jelzős tárgy egészére vagy összetevőire stb. Számbaveszi azokat az eseteket, amikor a *már* és a *még* használatában beszélői szubjektivitás – sokallás vagy keveslés – érvényesül. Bemutatja a *már* és a *még* módosítószóként való működését. Változatos példaanyagát részben mellőzve, itt most főleg kiinduló példáit variálom tovább – a fentiek rövid szemléltetésére:

1) *Kati már olvas.*

2) *Péter már olvas.*

3) *Már Zoli olvas.*

4) *Már Kati olvas.*

5) *Kati már franciául olvas.*

6) *Kati már regényt olvas.*

7) *Kati már történelmi drámát olvas.*

8) *Kati már történelmi monográfiát olvas.*

9) *Kati már irodalmi monográfiát olvas.*

10) *Kati már januárban elolvasta a könyvet.*

11) *Kati még januárban elolvasta a könyvet.*

12) *Kati, olvasss már nekem valamit, amíg hámozom a krumplit!*

13) *Ki hallott még ilyet! Ki hallott már ilyet! Még hogy Kati monográfiát olvas!*

A 7-9 jelzésű példamondatok azt mutatják, hogy a *már* a jelzős szerkezet egészére és elemeire egyaránt vonatkozhat. A 10-es és a 11-es számú példamondatokból az tűnik ki, hogy az időhatározóban kifejezett idő tárgyyszerűsége következtében a *már* és a *még* szembenállása veszít jelentőségéből. Több mondatunk a sokallásnak is példája. Sokallás és kevelés szembenállását láthatjuk a következő két mondatban:

14) *Kati kilencéves korában már meséket olvasott.*

15) *Kati kilencéves korában még meséket olvasott.*

3. A mondottak mellett újabb példáink nagy részéről (1-9, 14, 15) is állíthatjuk, hogy aspektusértéküket tekintve folyamatosak. – A folyamatos aspektusú mondatok (vö. KIEFER 1983, 146; PETE 1985/86, WACHA 1989) eseményidejük részeire is érvényesek lehetnek:

Kettőtől hatig Kati otthon volt.

Az Egri csillagokat olvasta.

A fenti két mondatból részint tudjuk, részint valószínűnek tartjuk, hogy az alábbi mondatok is igazak:

Háromkor Kati otthon volt.

Az Egri csillagokat olvasta.

Háromkor Kati az Egri csillagokat olvasta.

Előfordul, hogy a szöveggörnyezet vagy a mondat időhatározója időpontot ad meg:

Pontosan tizenkét óra volt.

Kati már otthon volt, és az Egri csillagokat olvasta.

Pontban tizenkét órakor Béla bácsi beállított. Kati az Egri Csillagokat olvasta.

A folyamatosságból véleményem szerint következik, hogy hasonló esetekben a mondategység érvényes a figyelembe vett vagy megjelölt időpontot közvetlenül megelőző és követő időpontra is - vagy legalábbis ez a kézenfekvő. Ha az alábbi (1) mondat érvényes, akkor nagy valószínűséggel érvényes a másik két mondat is:

- 1) [Pontban tizenkettőkör hazaértem.] *Kati már olvasott.*
- 2) Közvetlenül tizenkettő előtt *Kati olvasott.*
- 3) Közvetlenül tizenkettő után *Kati olvasott.*

Természetesen itt is érvényes az az előfeltevés, hogy *korábban Kati nem olvasott*. Ez azért nem mond ellent a 2-es jelzésű mondatnak, mert a *korábban* határozószóval nem tipikusan a szóban forgó időpontot közvetlenül megelőző időpontra szoktunk utalni.

A *javában* határozószó csak folyamatos értékű igével, szerkezettel fér össze, csak folyamatos mondategység része lehet. Folyamatosságra utalnak a *továbbra is, még mindig* szókapcsolatok is. A *javában* intenzitást, hosszabb időtartamot is feltételez:

- 1) Péter *javában fordította a szöveget.*
- 2) *Péter *javában lefordította a szöveget.*
- 3) *Júlia *javában ott ült a konyhában.*

A 2-es jelzésű mondat nem folyamatos; a 3-as jelzésűben az intenzitás szemantikai jegye hiányzik – ezért rosszak a mondatok.

A *még mindig* a folyamatosságon kívül hosszabb időtartamot megengedő környezetet igényel:

Péter még mindig a szöveget fordította.
Júlia még mindig ott ült a konyhában.

A *már* összefér mind folyamatos, mind befejezett, mind pedig közlő szemléletű egységgel (mondategységgel, szerkezettel, igével):

1) <i>Kati már a regényt olvasta.</i>	
<i>Júlia már ott ült a konyhában.</i>	Folyamatos
<i>Péter már aludt.</i>	aspektusértékű
<i>Már esteledett.</i>	mondatok.
<i>Zsuzsa már a cikket írta.</i>	
2) <i>Kati már elolvasta a regényt.</i>	
<i>Júlia már elunta az üldögélést.</i>	Befejezett

Péter már felébredt. aspektusértékű
Már felkelt a nap. mondatok.
Zsuzsa már megírta a cikket.

- 3) *Kati olvasott már útleírást.*
Júlia ült már lovon. Közlő
Péter aludt már szabad ég alatt. aspektusértékű
Keltünk már fel két órákor. mondatok.
Zsuzsa írt már cikket.

A már itt inkább követi az ígét – de nem feltétlenül. A fenti mondatok (mondategységek) aspektus szerinti minőségének különféle okai lehetnek (vö. pl. VÖRÖS 1971, PETE 1985/86, KIEFER 1987).

A mondatok aspektusértékével függ össze, hogy az alábbi mondatok közül egyesek lehetségesek, mások nem:

- 1) *Kati már j a v á b a n olvasta a regényt.*
 2) **Kati már j a v á b a n elolvasta a regényt.*
 3) ?*Kati már j a v á b a n olvasott útleírást.*
 4) **Kati olvasott már j a v á b a n útleírást.*

Többé-kevésbé hasonló módon:

- 1) *Péter még mindig a l u d t.*
 2) ?*Aludt Péter még mindig.*

(A ' jel gyengébb, a " jel erősebb hangsúlyt, a ^ jel egybecjtést érzékeltet.)

Mindamelltt a még mindig kapcsolódási lehetőségei tágabbak, mintsem a fenti példák alapján gondolhatnánk.

4. Minthogy a még mindig s még inkább az ekkor még mindig határozói szerkezet csak folyamatos egységgel fér össze, az egyszeri eseményt kifejező – alsóbb szintű – befejezett egységnek (igének, szerkezetnek), megadja az ismétlődés jegyét. Ez független attól, hogy a mondategységben van-e más, kifejezetten ismétlődésre utaló határozó. A magasabb szerkesztettségi szintű egység f o l y a m a t o s értékű lesz. A kifejeződő folyamat a befejezett alapértékű ígére vagy szerkezetre

épülő (ezekkel kifejezett) fázisok egymásutánjából adódik. Így igen gyakran az a sajátos helyzet áll elő, hogy a *még mindig a folyamatos* alapértékű igével *egyszeri* (bár be nem fejezett) cselekvésre utal, míg a *nem folyamatos* (azaz alsóbb szinten befejezett vagy közlő aspektusértékű, egzisztenciális olvasatú) igével, illetve szerkezettel ismétlődő cselekvést, gyakran szokásosságot érzékeltet.

Példáink besorolásakor a mondatok külső kontextuális támaszt nem igénylő, kézenfekvő értelmezéséből indulok ki. Példamondatainkban a *mindig* után új szólam kezdődik: *Még mindig elmosogatott*.

A) Egyszeriség

- 1) *Még mindig mosogatott*
- 2) *Még mindig az ebédet főzte.*
- 3) *Hajnali háromkor még mindig úton volt*
- 4) *Este nyolckor még mindig nézett ki az ablakon, hogy jön-e már az apu.*
- 5) *Mikor János hazaért, Julis még mindig a vizet melegítette*
- 6) *Még mindig írja a levelet.*
- 7) *Még mindig árad a Tisza.*
- 8) *Még mindig mondta a magáét*

B) Ismétlődés

- 1) *Még mindig elmosogatott*
Még mindig ő mosogatott ebéd után
- 2) *Még mindig megfőzte az ebédet János bácsinak*
- 3) *Hajnali háromkor még mindig kiment az udvarra*
- 4) *Este nyolckor még mindig kinézett az ablakon, nem jár-e valaki a környéken.*
- 5) *Mikor János hazaért, Julis még mindig melegített neki egy nagy fazék vizet.*
- 6) *Még mindig megírja, mi történt.*
- 7) *Még mindig megárad a Tisza.*
- 8) *Még mindig megmondta a magáét.*

9) <i>Még mindig látta a vonatot.</i>	9) <i>Még mindig meglátta a szépet.</i>
10) <i>Még mindig látta a gólyát a nád között.</i>	10) <i>Még mindig látott gólyát a nád között.</i>
11) <i>Még mindig varrta neki a szoknyáját.</i>	11) <i>Még mindig megvarrta neki a szoknyáját.</i>

<i>Még mindig varrt neki szoknyát.</i> |
12) <i>Még mindig szólt a zene</i>	12) <i>Még mindig eljátszották a nótáját.</i>
13) <i>Még mindig 'ott' hegedült.</i>	13) <i>Még mindig ott hegedülte el a kedvenc darabjait.</i>
14) <i>Még mindig rajzolt.</i>	14) <i>Még mindig lerajzolta az ismerőseit.</i>

Az A csoport példái, mint mondtam, megfelelő szövegösszefüggésben vonatkozhatnak ismétlődő cselekvésre is: az egyszerűség nem feltétlen (szemantikailag jelölt vagy nyomatékos) jelentésmozzanatuk az itt szereplő formáknak. Ezzel szemben a B oszlop példamondatai feltétlenül ismétlődést fejeznek ki; s a bennük szereplő igék, igés szerkezetek aspektusértéke ellenére a mondatgyűjtés szintjén folyamatosak.

IRODALOM

1. A következő közleményekből indultam ki:

- FÁBRICZ 1985-86 = FÁBRICZ KÁROLY: A denotatív és a pragmatikus jelentés összefüggéséről. Népr. és Nytud. XXIX-XXX, 107-114.
- FARKAS 1956 = FARKAS VILMOS: A már, még szavak szórendjének kérdéséhez. Pais-Eml., 561-565.
- S. HÁMORI 1970 = S. HÁMORI ANTÓNIA: MÁR 1416.u./1566 <szócikk>. TESZ, 841.
- JAKAB-KISS 1978 = JAKAB LÁSZLÓ-KISS ANTAL: A Jókai-kódex ábécérendes adattára. Debrecen.
- PAPP 1970 = PAPP LÁSZLÓ: MÉG 1372 u./1448. k. <szócikk> TESZ, 875. 2.

2. További hivatkozott irodalom:

- BENCÉDY 1954 = BENCÉDY JÓZSEF: Fogalmazás, nyelvhelyesség, stílus. Főisk. jegyz. Budapest. II. 158.
- DENGL. 1937 = DENGL JÁNOS: Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus. Budapest.
- KÁROLY 1970 = KÁROLY SÁNDOR: Általános és magyar jelentéstan. Budapest.
- KIEFER 1983 = KIEFER FERENC: Az előfeltevések elmélete. Budapest.
- MARTINKÓ 1956 = MARTINKÓ ANDRÁS: Az időhatározók egy csoportjának kérdéséhez. MNy. I,II, 35-42. 1956.
- MOLNÁR 1909 = MOLNÁR JÁNOS: Az igekötő helye. VI. MNy. 5. 307. II.
- MOLNÁR 1968. = II. MOLNÁR ILONA: Módosító szók és módosító mondatrészek a mai magyar nyelvben. Nytud. Ért. 60. sz.
- NYIRKOS 1962 = NYIRKOS ISTVÁN: Már. MNy. LVIII. 483-486.
- PETE 1985/86 = PETE ISTVÁN: Az aspektualitás jelentés az igei jelentésfajták rendszerében. Népr. és Nytud. XXIX-XXX. 159-172. 1985/1986.
- H. REICHENBACH 1948 = H. REICHENBACH: Elements of Symbolic Logic. New York.
- SIMONYI KÖL. = SIMONYI ZSIGMOND: A magyar kötőszók. Budapest. 1981. 94-97.
- VELCSOVNÉ 1982 = VELCSOV MÁRTONNÉ: Módosító szók és kötőszók történeti összefüggései. Nyelvészeti dolgozatok, 203. sz. Szeged, 143-60.
- VÖRÖS 1971 = VÖRÖS JÓZSEF: Az igekötő és az igezemlélet kapcsolata a mai magyar nyelvben. Folia Practico-linguistica: BME Nyelvi Intézet, 1971/1.
- WACHA 1989 = Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatosságra. Fejezetek a magyar teirő nyelvtan köréből. < Szerk. Rácz Endre. > Budapest.

3. A témához kapcsolódó irodalomból:

- FABÓ 1985 = FABÓ KINGA: Az aspektus egy lehetséges formális definíciója és jellemzése. NyK. 71. 453-64.
- FÁBRICZ KÁROLY 1983 = A partikulák helye az idegen nyelvek oktatásában. INyT. 1. sz. 14-20.
- GYOMLAY 1907 = GYOMLAY GYULA: Az úgynevezett igeidők elméletéhez. II. NyK. 37: 196-244.
- É. KISS 1978 = É. KISS KATALIN: A magyar mondatok egy szintaktikai modellje. NyK. 80. sz.
- KALOCSAY 1966 = K. KALOCSAY < = Kalocsay Kálmán >, Vojago inter la tempoj. La Laguna.
- KRÉKITS 1977 = KRÉKITS JÓZSEF: Az ingresszív akcióminőségű orosz igék és magyar megfelelőik.
- NAGY J. 1956 = NAGY J. BÉLA: Hibák vagy babonák; MNy. I,III, 484-92, különösen 487.
- PETE 1983 = PETE ISTVÁN: Az időviszonyok kifejezése az orosz nyelvben a magyar nyelv tükrében. Budapest.
- SZABÓ 1959 = SZABÓ ZOLTÁN: A magyar igei aspektus kérdéséhez. NyIrK. 82: 59-83.
- SIMONYI 1902 = SIMONYI ZSIGMOND: A magyar szórend VI. Nyr. XXXI, 359-379, különösen 363.
- VÖRÖS 1968 = VÖRÖS JÓZSEF: Az igekötő szórendjének mondatjelentés-megkülönböztető szerepe. Nyr. 97. 416-22.

AN ASPECTUAL APPROACH TO *MÁR* AND *MÉG*

BALÁZS WACHA

Adopting the semantic description that K. FÁBRICZ (1985–86) gives about *már* 'already' and *még* 'still' this paper examines their aspectual behavior. The tests show that *már* can be used both in perfective and imperfective clauses, as well as in sentences with existential readings. In the latter ones *már* usually follows the verb. *Még mindig* 'still' can only be used in imperfective units. As a result of that it supplies lower-level perfective structures with the feature of iterativity. On the other hand, imperfective expressions are often interpreted as unitary actions.